

**Moderná humánna geografia mesta Bratislava:
priestorové štruktúry, siete a procesy**

Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy

Ján Buček, Pavol Korec (editori)

Ján Buček, Pavol Korec (editori)

**Moderná humánna geografia mesta Bratislava:
priestorové štruktúry, siete a procesy**

Ján Buček, Pavol Korec
(editori)

Bratislava, 2013

Univerzita Komenského
Prírodovedecká fakulta
Katedra humánnej geografie a demografie

Vydanie tejto monografie bolo podporené v rámci riešenia výskumného projektu VEGA č.1/0709/11 „**Adaptabilita priestorových systémov v post-transformačnom období**“ a výskumného projektu APVV č. 0018-12 „**Humánnogeografické a demografické interakcie, uzly a kontradikcie v časopriestorovej sieti**“.

Recenzovali: doc. RNDr. Antonín Vaishar, CSc.
Mgr. Richard Pouš, PhD.

doc. RNDr. Ján Buček, CSc., prof. RNDr. Pavol Korec, CSc. – editori
Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy.
Bratislava: Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie

Bratislava 2013: Univerzita Komenského
Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie
web: www.humannageografia.sk
e-mail: khg@fns.uniba.sk

Copyright © editori a autori

Obsah tejto monografie je chránený autorským zákonom.
Editori a autori doporučujú citovanie tejto monografie podľa autorov a názvov jednotlivých kapitol.

Grafická úprava: Branislav Šprocha a Miroslava Šprochová
Návrh obálky: Vladimír Bačík
Foto na obálke: AV studio, s.r.o.
Náklad: 150 kusov
Rozsah publikácie: 345 strán / 27,95 AH
Publikácia neprešla jazykovou úpravou.

Tlač: KO & KA spol. s r.o., Tlačiareň K-PRINT, Kadnárova 102, SK - 831 06 Bratislava

ISBN: 978-80-223-3516-4

Obsah

Predslov	5
1. Poloha mesta Bratislava <i>Pavol Korec</i>	7
2. Pozícia Bratislavy a jej regiónu v regionálnej štruktúre Slovenska <i>Pavol Korec</i>	27
3. Demografický obraz Bratislavy <i>Branislav Bleha, Juraj Majo, Branislav Šprocha</i>	55
4. Bratislava - mesto narastajúcich sociálnych nerovností <i>Alena Rochovská, Miriam Miláčková, Lukáš Námešný</i>	89
5. Ekonomická báza Bratislavy, jej vývoj a perspektívy <i>Pavol Korec</i>	119
6. Inovátori vo výskume a vývoji technológií v Bratislave <i>Slavomír Ondoš, Eva Polonyová, Filip Lehocký</i>	147
7. Bratislava - najvýznamnejšie centrum mestského turizmu na Slovensku <i>Ingrid Bučeková</i>	171
8. Poloha uzla Bratislava v dopravných siet'ach <i>Marcel Horňák, Vladimír Bačík</i>	195
9. Funkčná adaptácia pôdorysu Bratislavy <i>Slavomír Ondoš</i>	229
10. Politický život Bratislavy z perspektívy jej volebného správania <i>Martin Plešivčák</i>	257
11. Priestorová organizácia miestnej samosprávy Bratislavy v teoretickom a medzinárodnom kontexte <i>Ján Buček</i>	313
O autoroch	343

Pavol Korec

5. Ekonomická báza Bratislavy, jej vývoj a perspektívy

5.1 Úvod

Pre oblasť regiónu Bratislavy lokalizovanú priamo na hranici bývalého východného a západného bloku bola predurčená rýchla transformácia ekonomiky a jej rýchly rozvoj. Bratislava bola už na začiatku spoločenskej transformácie po roku 1989 zaradená medzi najdynamickejšie prebúdzajúce sa európske územia, ekonomicky aj sociálne, znovu sa pripájajúce k civilizácii Západu. Po rokoch skôr pokojného prechodu a vytváraní základov pre neskorší rozvoj začiatkom 90-tych rokov, sa s nárastom objemu priamych zahraničných i domácich investícií, s rastom počtu a veľkosti projektov realizovaných priamo v metropole, ale aj okolo nej, začal dramaticky objavovať proces meniaci nielen ekonomiku mesta, ale všeobecne aj urbánne prostredie Bratislavy.

Koniec 80-tych rokov zanechal strednú Európu v stave nedokončených veľkomierkových projektov socialistického rozvoja ekonomiky a urbanizmu. Samotná Bratislava, meraná v súčasných hraniciach (od poslednej anexie okolitých vidieckych obcí v roku 1972) mala dynamicky rastúcu populáciu počas celého obdobia socialistického vývoja: počet obyvateľov mesta sa zvýšil o 18% v 50-tych rokoch, o 24% , o 22% a o 15% v nasledujúcich troch desaťročiach. Tento vývoj počtu obyvateľov bol pochopiteľne úzko spätý s vývojom ekonomiky mesta. Počet obyvateľov mesta v roku 1989 bol 440 600, kým v roku 1950 to bolo len 209 400. V roku 1948 prevzal režim postupne kontrolu takmer nad všetkou spoločenskou aktivitou, zahŕňajúcu predovšetkým rozvoj ekonomiky, v tom čase predovšetkým rozvoj kľúčového odvetvia ekonomiky, priemyslu. Každá snaha o pochopenie tohto smeru rozvoja ekonomiky a spoločnosti všeobecne musí dôkladne venovať pozornosť rozhodujúcej otázke, ktorá je akoby v pozadí: čo a ako zmenil ideologicky riadený systém základné fenomény života štátu, od úrovne národnej vlády, cez jednotlivé územno-správne úrovne riadenia štátu a výrobné a nevýrobné podniky, končiac jednotlivcami a ich správaním prenášaným medzi generáciami (Marcuse a Van Kempen 2000, Stenning 2004, Holton 2006, Ondoš a Korec 2008 a iní)?

Socializácia aktivít v období 40-tich rokov pred rokom 1989 sa v ekonomickej oblasti prejavovala predovšetkým v podobe znárodňovania a vytvárania veľkých štátnych podnikov, čo boli snád', z pohľadu vývoja ekonomiky, najcharakteristickejšie črty tohto obdobia. Pohnútky pre prechod z tradičných subjektov aktivity zväčša v súkromnom vlastníctve k novo vytvoreným socialistickým štruktúram spočívali v nepochopení nerovnosti. Sociálna a ekonomická nerovnosť boli komunizmom chápané ako vyliečiteľná nespravodlivosť, aj napriek jej zrejmej odolnosti počas celej známej histórie ľudstva. Tieto poznámky považujeme za dôležité uviesť nielen v kontexte razantnej transformá-

cie ekonomiky a jej prudkej dynamiky po roku 1989, ale aj vzhľadom na pochopenie súčasnej štruktúry ekonomiky Bratislavy. Na jednej strane je zrejmé, že komunizmom vytvorená (možno povedať zanedbaná) ekonomika bola akoby „pripravená“ pre razantné zmeny, na druhej strane je očakávané, že celý rad elementov ekonomiky založených v období socializmu v tej alebo onej podobe pretrváva.

Bratislava získala rastový impulz nesmiernej dôležitosti v už viackrát spomínanom roku 1993, po rozdelení federácie. Mestu bola zrazu pridelená hierarchická úroveň, ktorá bola „o niečo vyššia“ ako úroveň veľkostí porovnateľných hlavných miest ostatných štátov post-komunistickej Európy. Okrem samotnej „exkluzívnej“ polohy mesta mali na túto „o niečo vyššiu“ úroveň vplyv, okrem iných, aj pozorovateľne pozitívny kultúrno-historický vývoj mesta a geopolitický vývoj. Z tohto pohľadu bola oblasť, ako sme spomínali už v predchádzajúcich kapitolách, niekoľkokrát hodnotená ako jedna z najperspektívnejších vznikajúcich ekonomických zón v Európe. Prekvapivo nízky stupeň aktivity, okrem očakávaného rastu služieb a investičnej príťažlivosti v najviac profitujúcich odvetviach novovytvoreného trhového prostredia mesta, ostal pomerne stabilný približne do konca 90-tych rokov. Problematické sociálno-ekonomické prostredie a medzinárodná reputácia krajiny prestali byť limitom pre ekonomický rozvoj a dynamiku celého urbánneho prostredia Bratislavy po nástupe prvej Dzurindovej vlády v roku 1998. Pre hlavné mesto znamenal koniec 90-tych rokov a definitívne preorientovanie sa na Európsku úniu, do ktorej sme vstúpili už v roku 2004, že celomierkový urbánny rozvoj a razantná transformácia ekonomiky mesta, hoci mierne oneskorená, môže začať.

Rozhodujúca úroveň zmeny v Bratislave sa odohrala práve v ekonomike mesta (zmena hlavných výrobných, ale najmä nevýrobných urbánnych funkcií), táto zmena ukázala význam prechodu mesta zo socialistického na kapitalistické a podľa nášho názoru najviac rozhodovala, že sa viditeľné fyzické procesy meniace mesto objavili veľmi skoro po roku 1998, pričom neskôr si udržali potrebnú dynamiku. Deindustrializácia ekonomiky mesta (z 50,2 % zamestnaných v priemysle z celkového počtu zamestnaných na 9,4% medzi rokmi 1960 a 2011), rast služieb, obchodu a verejnej správy „založený“ v roku 1989, resp. 1993, začali nadobúdať svoj súčasný tvar, aj keď najskôr ako sme uviedli len jemne, už aj pred týmito rokmi. Príchod množstva pracovných síl do finančných, obchodných a informačno-telekomunikačných služieb, otvárajúce sa projekty pre komerčné služby v Bratislave, stále viac a viac prekračujúce národný trh so službami a „call centrami“ alebo „back offices“, priniesli nevyhnutný impulz, uvádzajúci miestnu ekonomiku do ešte rýchlejšieho pohybu. Aj napriek svetovej finančnej a hospodárskej kríze stále sa očakáva oveľa viac rastu a väčšia dynamika široko chápaného urbánneho prostredia Bratislavy, ktorý bude mať svoj „background“ predovšetkým v ekonomike mesta (Matznetter 2004, Smith a Rochovská 2006, Sýkora 2007, Ondoš a Korec 2008 a iní).

5.2 Historické formovanie ekonomiky a hlavné obdobia jej transformácie

Ekonomická báza Bratislavy sa z historického pohľadu formovala v jednotlivých etapách svojho vývoja pod vplyvom viacerých procesov. Z hľadiska mierky môžeme prakticky v každej etape rozlíšiť tri úrovne, pričom každá z nich vplývala na mesto osobitným spôsobom. Prvá, najvyššia, je úroveň štádií vývoja spoločnosti, prípadne jej rôzne modifikácie (Paulov 1992, Hampl 2005, Korec 2005 a iní). Rozlíšenie troch vývojových štádií spoločnosti pred-industriálneho, industriálneho a post-industriálneho je všeobecne akceptované bádateľmi viacerých vedných disciplín, pričom zdôrazniť treba integrálnu povahu kvalitatívnych zmien v spoločnosti (v štáte a aj v mestách samostatne) a časový súlad týchto zmien s jednotlivými vývojovými štádiami. Posun z pred-industriálneho do industriálneho a potom do post-industriálneho štádia to nie je len nahradenie dominantnosti primárneho sektora (poľnohospodárstva) sekundárnym sektorom (priemyslom) a v ďalšom posune terciárnym (službami), ale predovšetkým rad kvalitatívnych zmien, posunov v spoločnosti (prevládajúce fenomény v troch uvedených štádiách vývoja spoločnosti):

Pred-industriálna fáza:

poľnohospodárstvo – manuálna práca, pestovanie, chov a remeslá – dohľadanie na prácu – vidiecke osídlenie, nízka urbanizácia, stabilizovaný systém menších miest a vidieckych obcí – pomalý rast počtu obyvateľov (vysoká detská úmrtnosť, epidémie, vojny) – mierna ťažba surovín a mierne rozširovanie poľnohospodárskej pôdy na úkor lesov, vzťah človeka k prírode bez vážnejších problémov – malé rozdiely vo veľkosti sídiel, málo hierarchizovaná sídelná (regionálna) štruktúra;

Industriálna fáza:

priemysel, industrializácia – strojová výroba – organizovanie práce – silná (moderná) urbanizácia, prudký rast počtu obyvateľov miest – prvý demografický prechod, vysoký prirodzený prírastok obyvateľstva – prudká exploatácia prírodných zdrojov, zmeny v interakcii prírody a spoločnosti – rast významu priemyselných centier a ich regiónov, vznik viacerých hierarchických úrovní v regionálnej štruktúre, nová geografická organizácia spoločnosti;

Post-industriálna fáza:

služby, terciarizácia – výskum a vývoj – riadenie práce – kvalitatívne procesy v urbanizácii – druhý demografický prechod, spomalenie až zastavenie prirodzeného prírastku obyvateľstva – dôraz na trvalo-udržateľný rozvoj, kvalitatívne nové vzťahy v interakcii prírody a spoločnosti – zvyšovanie významu metropolitných regiónov a regiónov veľkých miest v regionálnej štruktúre (výrazná regionálna diferenciacia).

Druhú úroveň predstavuje pozícia štátu z hľadiska dosiahnutej úrovne ekonomiky a spoločenského rozvoja všeobecne. Dominujúce ekonomické procesy a vzťahy na úrovni štátu, resp. spoločenské procesy a vzťahy v štáte všeobecne, predstavujú zásadný rámec pre rozvoj jednotlivých miest a regiónov. Nakoniec tretou, najnižšou úrovňou, je pozícia a úloha mesta a jeho regiónu v regionálnej štruktúre štátu. Skutočnosť, že Brati-

slava je prakticky od začiatku formovania súčasnej regionálnej štruktúry územia Slovenska, t.j. od poslednej tretiny 19. storočia nielen ekonomickým, ale aj kultúrnym a politickým lídrom Slovenska, sa výraznou mierou podpisuje pod vývoj jej ekonomiky (Bašovský a Divínsky 1991).

Osobitosťou vývoja ekonomickej bázy Bratislavy je skutočnosť, že vo viacerých obdobiach jej historického vývoja je lepšie z metodologického hľadiska hovoriť o transformácii, t.j. radikálnej zmene v pomerne krátkom období, ako o postupnom plynulom vývoji. Vzhľadom na súčasný stav a problémy formovania ekonomickej bázy Bratislavy dôležité sú pochopiteľne najmä dve posledné vývojové etapy, v zmysle vyššie uvedeného, skôr obdobia transformácie, obdobie „komunistickej transformácie“ v rokoch 1948 – 1989 a obdobie „spoločenskej transformácie“ po roku 1989. Nebudeme sa bližšie zaoberať obdobím vývoja ekonomickej bázy Bratislavy v stredoveku, hoci aj vplyv tohto obdobia je dnes pozorovateľný. V stredoveku sa Bratislava rozvíjala najmä na báze troch ekonomických aktivít, remesiel, vinohradníctva a obchodu. Vtedy sa sformovala základná sieť ciest spájajúcich Bratislavu s okolím, vrátane sídiel pozdĺž nich a na svahoch Malých Karpát vznikli rozsiahle oblasti pestovania viniča. Neskôr, v 17. a 18. storočí, keď boli do Bratislavy prenesené niektoré funkcie hlavného mesta Uhorska sa stavebne rozvinulo centrum mesta. Celý rad „palácov“ vybudovaných v tomto období je nielen cennou súčasťou architektúry a kultúry mesta, ale „paláce“ sú dodnes využívané na rôzne spoločenské ciele (politicko-administratívne, obchodné, kultúrne a iné).

Obdobie od polovice 19. storočia má už významnejší vplyv na formovanie ekonomickej bázy Bratislavy. Mesto bolo súčasťou Uhorska až do roku 1918 a neskôr s výnimkou krátkeho obdobia 2. svetovej vojny, ktoré nepovažujeme vzhľadom na krátke obdobie 6 rokov a osobitnú politicko-spoločenskú situáciu rozoberať, bolo až do roku 1992 súčasťou Československa. Riadiaca funkcia Bratislavy (dominancia, resp. kontrola nad územím) sa v tomto čase obmedzovala na župu, veľkú župu, Bratislavský kraj a Západoslovenský kraj. Po roku 1969, po ustanovení federalizovanej Československej socialistickej republiky, získala Bratislava v obmedzenej miere funkcie riadenia územia vzhľadom k celému Slovensku. V období dynamického vývoja európskeho kontinentu po 2. svetovej vojne, Bratislava nemohla mať žiadne ambície získať významnejší status v rámci stredoeurópskych miest (aj vzhľadom na svoju okrajovú polohu, ležala 40 rokov na hranici medzi kapitalistickým a socialistickým svetom), vrátane dôležitého ekonomického centra. Vyššie uvedené skutočnosti je nevyhnutné mať na zreteli pri úvahách a hodnotení vývoja základných funkcií a ekonomickej bázy Bratislavy v dlhom období jej vývoja v rokoch 1867 – 1992 (Pavlínek 1995, Korec 2002, Ira 2003 a iní).

Za začiatok prvej etapy formovania súčasnej ekonomickej bázy Bratislavy možno považovať druhú polovicu 19. storočia, keď sa po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 začína v Bratislave budovať moderný priemysel. Do roku 1918 sa Bratislava stala jedným z najpriemyselnejších miest Uhorska a najväčším priemyselným centrom na Slovensku. V priebehu tohto obdobia boli hlavnými mikro-lokalizačnými faktormi v Bratislave Dunaj a prístav a železnica, a tak sa veľké priemyselné závody vybuďovali

v tesnej blízkosti centra. Z najdôležitejších priemyselných závodov vybudovaných do roku 1918 možno uviesť pivovar Stein (1871), chemický závod Dynamit Nobel (1873), závod na výrobu káblov Kablo (1894), petrochemický závod Apollo (1895), závod na výrobu čokoládových výrobkov Stollwerck (1896), strojársky závod Westen Werke (1899), textilné závody Cvernovka (1900) a Danubius (1907), závod na výrobu gummy Gummi Werke (1904) a iné. Ekonomická báza mesta bola v tomto období založená na priemysle a v porovnaní s ostatnými mestami Slovenska bola Bratislava jediným mestom priemyslu s významným zastúpením obchodu a bankovníctva, čo boli už v tom čase takisto kľúčové rozvojové aktivity miest. V priebehu tohto obdobia, od prvého oficiálneho sčítania obyvateľstva v roku 1869 do oficiálneho sčítania v roku 1921, sa počet obyvateľov Bratislavy zdvojnásobil, vzrástol zo 46 540 na 93 189. Pri porovnaní s Prahou bolo tempo rastu Bratislavy pomalšie, Praha v uvedenom období počet obyvateľov takmer strojnásobila (nárast z 252 364 na 700 014). Tento vývoj zodpovedá významu týchto miest v tomto období a takisto je odrazom silnejšej industrializácie v západnej časti bývalej monarchie v Rakúsku. Praha bola v tomto období hlavné politické, hospodárske a spoločenské centrum relatívne bohatých Čiech, kde okrem priemyslu boli dobre rozvinuté aj obchodné, finančné a kultúrne aktivity (Musil a Illner 1994, Korec 2002 a iní).

Vývoj ekonomickej bázy v druhej etape jej moderného formovania, od vzniku Československej republiky v roku 1918 do nástupu komunizmu v Československu v roku 1948, bol komplikovaný. Pred rokom 1918 bola ekonomika mesta tesne spojená z rozsiahlym trhom Uhorska a v určitej miere aj Rakúska. Veľké straty pre Bratislavu znamenalo prerušenie politických vzťahov k Viedni a Budapešti. Dá sa povedať, že ekonomika Bratislavy z veľkej časti „žila“ na rakúskom kapitále a uhorskom trhu. Vznik Československa mal však aj napriek tomuto niektoré pozitívne črty vplyvu na vývoj ekonomickej bázy mesta. Prvýkrát sa na mape sveta objavili hranice Slovenska a Bratislava sa začína formovať ako kultúrne, ekonomické a neskôr aj politicko-administratívne centrum Slovenska. V 1919 bola v meste založená prvá slovenská univerzita Univerzita Komenského, v roku 1920 vzniklo Slovenské národné divadlo a v tom istom roku bola z Ružomberka do Bratislavy premiestnená známa Slovenská banka založená už v roku 1879. Rozvojom obchodu a služieb sa začala Bratislava formovať ako typické multifunkčné mesto, kde priemysel bol dôležitou, z hľadiska zamestnanosti asi najdôležitejšou, ale predsa len jednou z viacerých funkcií mesta.

Vývoj počtu obyvateľov v období po roku 1918 bol ovplyvnený viacerými neštandardnými procesmi, akými boli emigrácia veľkého počtu Maďarov a Čechov po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939 a neskoršie pričlenenie 7 vidieckych obcí k Bratislave v rokoch 1943 a 1946. Ak by sme to zobrali len štatisticky, tak môžeme konštatovať, že počet obyvateľov mesta sa medzi oficiálnymi sčítaniami v roku 1921 a 1950 opäť zdvojnásobil, vzrástol z 93 189 na 192 896. Praha pochopiteľne vzhľadom na početnosť populácie v roku 1921 už rástla pomalšie, index rastu medzi 1921 a 1950 bol „len“ 1,42 (nárast zo 700 014 na 999 682 obyvateľov).

Mimoriadne dôležitým obdobím formovania ekonomickej bázy mesta bolo tretie „relatívne“ samostatné obdobie od roku 1948 do roku 1989. V tomto období komunistickej éry bol vývoj ekonomickej bázy mesta ovplyvňovaný viacerými impulzmi: (i) silnou industrializáciou Slovenska chápanou ako cesta hospodárskeho vyrovnávania Slovenska s českými krajinami a zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva Slovenska, (ii) cieľným posilňovaním Bratislavy ako politicko-administratívneho, ekonomického a kultúrneho centra Slovenska a (iii) založením spoločného trhu medzi komunistickými štátmi v rámci Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Bratislava bola jedno z miest, kde bol vývoj ekonomickej bázy determinovaný byrokratizáciou nielen politicko-administratívnych štruktúr, ale aj ekonomických podnikov. Pri všeobecnom hodnotení vývoja ekonomickej bázy a celej urbánnej štruktúry mesta sa dá s miernym nadsadením povedať, že Bratislava sa ako mesto rozvíjala prakticky už 700 rokov, ale rozhodujúce črty jej ekonomickej bázy a vnútornej priestorovej štruktúry vtláčilo 40 rokov tzv. „komunistického rozvoja“.

Mimoriadnu dynamiku mal v tomto období predovšetkým priemysel. V období rokov 1948-1980 bolo v Bratislave postavených 31 nových závodov a prakticky všetky staršie boli rekonštruované. Z nových závodov vybudovaných v prvej fáze do roku 1970 treba menovať Slo-naft (dokončenie výstavby prvej výrobnéj jednotky už v roku 1957), Vinárske závody-Rača (1962), Meopta-Rača (1962), Technografia-Rača (1962), Západoslovenské nábytkárske závody-Trnávka (1964), BEZ-Vajnory (1967), Sklárske stroje-Petržalka (1967), Technické-sklo-Dúbravka (1968) a iné, neskôr ešte pribudli Zornica, Tesla-Elektroakustika v Dúbravke, Mäsokombinát v Rači, Bratislavské automobilové závody v Devínskej Novej Vsi, druhá mliekareň v Trnávke a iné. V odvetvovej štruktúre priemyslu dominovali v roku 1985 štyri odvetvia, strojársky (zamestnával 30,2 % zamestnaných v priemysle), elektrotechnický (19,6 %), chemický (13,1 %, vrátane Slo-naftu) a potravinársky (12,8 %). Tieto odvetvia zamestnávali až 75,7 % zamestnancov v priemysle (Korec 2002).

Intenzívny rozvoj po roku 1948 zaznamenalo aj druhé výrobné odvetvie stavebníctvo. Z priloženej tabuľky vidíme, že v ňom v roku 1985 bolo zamestnaných až 16,7 % osôb zamestnaných v Bratislave. Rozvoj stavebníctva v tomto období podmieňovali najmä dva faktory, rozsiahla bytová výstavba v Bratislave (v rokoch 1969-1989 sa v Bratislave dokončilo priemerne 4 678 bytov ročne) a vysoká koncentrácia topmanažmentov veľkých stavebných podnikov v Bratislave. Z priloženej tabuľky vidíme, že v dvoch výrobných odvetviach, v priemysle a stavebníctve pracovalo v Bratislave v roku 1985 až 45,1 % zamestnancov, čo je pre mesto takejto hierarchickej veľkosti a úlohy v štáte netypické.

Na obdobie 1948-1989 sa musíme pozerat' ako na éru komplexného rozvoja ekonomickej bázy Bratislavy, pričom zdôrazniť treba, že tento rozvoj mal špecifické črty socialistického obdobia vývoja mesta. Pozorovali sme tu síce aj rozvoj jednotlivých odvetví služieb, najmä univerzitného vzdelávania, vedy a výskumu, kultúry, zdravotníctva, maloobchodu a výrobných služieb, tieto však mali typické črty komunistického obdobia (absencia súkromného sektoru, veľké podniky, resp. inštitúcie, nízka disperzia

ponuky a iné). Niektoré odvetvia komerčných služieb boli nerozvinuté, resp. úplne absentovali (finančníctvo, reklama, médiá, cestovný ruch, hotely a reštaurácie a ďalšie). Možno konštatovať, že v tomto období boli „založené“ predpoklady pre nebyvalú dynamiku aktivít terciérneho a kvartérneho sektora Bratislavy po roku 1989. Táto dynamika sa prejavila, ako budeme hovoriť neskôr, aj vo vývoji vnútornej priestorovej štruktúry mesta. Index rastu počtu obyvateľov Bratislavy v komunistom období vývoja, ako sme už spomínali, bol vysoký, za celé obdobie medzi obdobiami oficiálneho sčítania obyvateľstva v rokoch 1950 až 1991 dosiahol hodnotu 2,29 (zvýšenie zo 192 896 na 442 197). Praha vzrástla v tomto období len 1,21 krát, čo je neporovnateľne nižší index rastu (samozrejme vzhľadom na „rozvinutosť“ Prahy v roku 1950 bol tento index rastu očakávaný).

Počet obyvateľov Bratislavy v komunistickom období sa zvyšoval všetkými tromi základnými cestami typickými pre veľké slovenské mestá: silnou migráciou z vidieka a ostatných miest Slovenska (i), vysokým prirodzeným prírastkom, najmä v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch (ii) a pričlenením 7 vidieckych obcí k Bratislave v roku 1972 (iii). Rozloha mesta sa v tomto období zvýšila zo 192 km² na 368,8 km². Na záver hodnotenia tohto obdobia možno skonštatovať dve základné skutočnosti. Po prvé, v tomto období došlo k skutočne komplexnému rozvoju ekonomickej bázy Bratislavy, keď v nej mali významné zastúpenie aj vybrané aktivity terciérneho sektoru. Po druhé, v kontexte vývoja ekonomickej bázy Bratislavy treba konštatovať, že v tomto veľmi dôležitom „povojnovom“ období vývoja zostalo nevyužitú „Genius loci“ mesta (osobitosti vyplývajúce z historického vývoja a polohy, určitý „duch miesta“), najmä v súvislosti s jej multikultúrnosťou, pozíciou v širšom priestore strednej Európy, pozíciou a úlohami vo vzťahu k Slovensku a inými skutočnosťami (Falťan 1997).

Za doteraz poslednú etapu formovania ekonomickej bázy Bratislavy možno považovať obdobie spoločenskej transformácie, ktoré začalo po roku 1989. Na transformáciu (pozor, nie na vývoj) ekonomickej bázy vplývali rámcovo tri už skôr spomínané procesy, zmena totalitného režimu na demokratický a s tým spojený prechod centrálne riadenej ekonomiky na trhovú (súčasťou tohto procesu bolo aj uvoľnenie súkromného podnikania) (i), posun spoločnosti s industriálneho do post-industriálneho vývojového štádia (ii) a globalizácia (iii). V prípade Bratislavy treba k týmto trom procesom prirátat aj získanie štatútu hlavného mesta suverénneho štátu 1. januára 1993. V kontexte rozvoja ekonomiky získala Bratislava a jej región po roku 1989 prakticky všetky komparatívne výhody, ktoré podmieňovali úspešnosť transformácie ekonomiky. Z najdôležitejších treba uviesť unikátnu geografickú polohu, štatút hlavného mesta, pozíciu najvyššie položeného sídla a regiónu v hierarchii regionálnej štruktúry Slovenska, dobré dopravné prepojenie v zahraničnom i vnútroštátnom hodnotení a iné. Z pozície najväčšieho mesta, hlavného mesta štátu a polohy vyplynuli napr. také prednosti ako je silná internacionalizácia kapitálu a pracovných síl, veľký potenciál z možností medzi firemných „face-to-face“ kontaktov, dostupnosť špecializovaných informácií v oblasti podnikania (finančných, právnych, reklamných a iných), priamy kontakt s centrálnymi vládnymi a administratívnymi orgánmi majúcimi ďalekosiahle kompetencie, veľmi dobrá spojitost'

s inými centrami Európy a iné. Bratislava sa vo vzťahu k Slovensku stala nielen jeho hlavným mestom a administratívnym centrom, ale aj mestom, ktoré má prinášať nové myšlienky, poznatky, skúsenosti a impulzy rozvoja. Toto je jej kľúčová úloha v rozvoji regionálnej štruktúry Slovenska, najmä z pohľadu rozvoja ekonomiky.

Základné zmeny v ekonomickej báze Bratislavy dobre ukazuje priložená tabuľka 5.1. Zvýšenie podielu nevýrobných aktivít v zamestnaneckej štruktúre mesta z 54,90 % v roku 1985 na 75,56 % v roku 1998 a na 81,07 % v roku 2006 zreteľne ukazuje na posun Bratislavy od priemyselného mesta k mestu široko chápaných služieb. Z jednotlivých odvetví je pozoruhodný vzostup finančného sprostredkovania z 0,70 % v roku 1985 na 5,21 % v roku 2006 (v absolútnych hodnotách z 1 956 zamestnaných na 18 452), obchodu, z 11,14 % v roku 1985 na 20,08 % v roku 2006, nehnuteľností a prenájmu z 9,46 % v roku 1985 na 18,96 % v roku 2006 a iné. Na záver hodnotenia historického formovania ekonomickej bázy Bratislavy je vhodné uviesť niekoľko syntetizujúcich poznámok:

1. Vo formovaní ekonomickej bázy Bratislavy v období jej moderného vývoja môžeme identifikovať štyri relatívne samostatné etapy, v ktorých sa ekonomická báza rozvíjala v osobitných politicko-spoločenských podmienkach. Dve z týchto etáp (1948-1989 a 1989-2008) priniesli také prenikavé zmeny, že v týchto obdobiach je lepšie hovoriť o transformácii ekonomickej bázy ako o jej vývoji.

2. Bratislava v celom období od nástupu moderného priemyslu na Slovensku po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 vystupuje v krajine ako líder a nositeľ inovácií aj v oblasti ekonomického rozvoja. Táto funkcia regionálneho lídra sa stala veľmi zreteľnou najmä v priebehu poslednej etapy, keď sa ekonomika v krajine dostala do post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti.

3. V uplynulých 20 rokoch sa ekonomická báza Bratislavy razantne zmenila z výrobné orientovaných aktivít na nevýrobné aktivity, na široko chápané služby, medzi ktorými v „ekonomickom kontexte“ dominujú predovšetkým komerčné služby. Možno povedať, že ekonomická báza Bratislavy sa po roku 1989 úspešne transformovala, pričom Bratislava v tomto období ťažila z celého radu komparatívnych výhod, ktoré získala po tomto roku.

4. Možno povedať, že Bratislava samotná (národné, regionálne, celomestské a miestne inštitúcie) nemusela viac-menej „nič urobiť“ pre úspešnosť transformácie svojej ekonomiky. Kvalitatívne zmeny ekonomiky aj jej kvantitatívny rast išiel „na konto“ atraktivity mesta. Teraz, zdá sa, je potrebné urobiť niečo v smere progresívneho vývoja ekonomiky mesta aj zo strany samotného mesta. Bratislava by mala posunúť svoju ekonomiku smerom ku kreativite a na poznatkoch založených ekonomických aktivitách (univerzity, veda a výskum a ich prepojenie s praxou, podnikanie v oblasti informačných technológií a informačných služieb, rozvoj finančného sektora, aktivity v oblastiach právnej, auditorskej, marketingovej, „public relation“, prieskumoch trhu, reklamy a iných, rozvoj kultúry, umenia a architektúry, rozvoj cestovného ruchu, rozvoj vybraných priemyselných odvetví s vysokou pridanou hodnotou a iné) (Korec 2002, Sýkora 2007, Ondoš a Korec 2008, Strykiewicz 2010 a iní).

5.3 Základné črty ekonomiky Bratislavy v súčasnosti

Bratislava prekonala významný posun v ekonomickom rozvoji najmä vďaka vývoju od prelomu tisícročia. Veľmi dobre to dokumentuje základný ukazovateľ HDP na obyvateľa za Bratislavský kraj. Kým v roku 2000 bol len 8 900 eur, v roku 2006, ešte pred začiatkom svetovej finančnej a hospodárskej krízy dosiahol hodnotu 19 200 EUR (Eurostat 2006, v trhových cenách). Touto úrovňou predstihoval regióny Budapešti (tesne zaostával za mestom Budapešť) aj Bukurešti, zaostával však za Prahou (24 200 eur v roku 2006). Hodnota za Bratislavu však bola stále viac ako o polovicu menšia v porovnaní s Viedňou (41 400 eur v roku 2006). Podobným rastom HDP na obyvateľa sa v tom čase mohlo pochváliť len málo regiónov v EÚ. Viac ako zdvojnásobenie HDP na obyvateľa v čase 2000 – 2006 je v kontraste s 10-15 % rastom HDP na obyvateľa v sledovanom období v prípade Viedne a Štokholmu, či stagnáciou HDP na obyvateľa v prípade Berlína (23 700 eur na obyvateľa v roku 2006). Bratislavský kraj v tomto hodnotení dosiahol 81,9 % priemeru EÚ (2006). Situácia v roku 2010 dokumentuje pokračujúci ekonomický rozmach, ktorým prešla Bratislava (napriek menšiemu vplyvu ekonomickej krízy). HDP na obyvateľa už dosiahol 29 200 eur, už tesnejšie za Prahou (30 900 eur), kým ekonomika Viedne rástla pozvoľnejšie na 44 300). Tento ukazovateľ je už v roku 2010 pri regióne Bratislavy vyšší ako priemer EÚ-27 (v roku 2010 bola jeho hodnota 24 500 eur). Výstižnejší pohľad ponúka regionálny HDP meraný paritou kúpnej sily na obyvateľa v percentách priemeru EÚ-27. Kým v roku 2002 bol v Bratislavskom kraji 122 %, v roku 2006 už dosiahol 147 % a v roku 2010 dokonca 176 %. Významne sa tým nielenže priblížil k rozvinutým regiónom Európy (napr. Štokholmu), ale viaceré mestské regióny podľa tohto ukazovateľa prekonali (vrátane Prahy a Viedne).

Po roku 1989 sa Bratislava vyznačuje ekonomickým rozvojom, ktorý úspešne, vo vzťahu k požadovanej progresívnej znalostnej ekonomike mesta, transformoval jej zamestnaneckú štruktúru. Medzi rokmi 1998 – 2006 celkový nárast zamestnanosti v meste presiahol hodnotu 45 tisíc pracovných miest (tab. 5.1) a od roku 1985 sa zvýšil počet pracujúcich v Bratislave dokonca o viac ako 75 tisíc a dosiahol hodnotu 354 372 (počet k 31.12.2006, bilancia zamestnancov vrátane malých podnikov pod 20 zamestnancov a fyzických osôb). Táto hodnota predstavovala už 16,4 % celkovej zamestnanosti v SR, pričom dva roky dozadu v roku 2004 to bolo 15,7%. Miera zamestnanosti v Bratislavskom kraji dosiahla v roku 2006 hodnotu 61,7 %, čo výrazne prevyšovalo slovenský priemer (SR 52,3 %).

Podľa zamestnanosti k 31.12.2006 boli najvýznamnejšími sektormi ekonomiky Bratislavy veľko- a maloobchod a ostatné činnosti patriace do OKEČ kategória G (20,08 % z celkového počtu zamestnaných) a verejný sektor školstvo, zdravotníctvo, sociálne služby, verejná správa, OKEČ kategórie L, M, N (spolu 21,00 %). Obidve tieto skupiny, prvú možno definovať ako komerčné služby a druhú ako základné služby, zamestnávali približne po 70 tisíc zamestnancov a spolu tvorili asi 40 % zamestnanosti v meste (tab. 5.1 a obr. 5.1). Pomerne prekvapivá je na prvý pohľad veľmi významne rastúca zamestnanosť vo verejnej správe, čo však súvisí nielen s novou funkciou hlavné-

ho mesta štátu a dokončováním formovania fungovania štátnych inštitúcií, ale aj s etablowaním sa inštitúcií na úrovni miestnej samosprávy. Čo však vo vývoji počtu zamestnaných ako aj zvyšovaním podielu na celkovej zamestnanosti Bratislavy neprekvapuje je prudký nárast týchto hodnôt pri kategóriách J (finančné služby) a K (nehnutelnosti, prenájom a obchodné činnosti) (tab. 5.1). Tieto dve odvetvia ekonomiky mesta sú v trhovej ekonomike nepostrádateľné a špeciálne v prípade regiónov akými je región Bratislavy (hlavné mesto štátu, kľúčový pól rastu v štáte i v širšom priestore strednej Európy i iné) predurčené na získanie významných pozícií.

Takisto sme už viackrát upozorňovali na očakávaný posun počtu zamestnaných a takisto aj podielu na celkovej zamestnanosti smerom dolu pri výrobných odvetviach a posun smerom hore pri nevýrobných odvetviach. Zamestnanosť v priemysle klesla z hodnoty 73 818 zamestnaných v roku 1985 na hodnotu 47 109 v roku 2006, pričom podiel priemyslu sa za sledované obdobie znížil takmer presne o polovicu, z hodnoty 26,45 % na hodnotu 13,29 %. Ako je možné vidieť z tab. 5.1 rozhodujúce „presuny“ medzi odvetviami ekonomiky sa v Bratislave udiali už do roku 1998 a situáciu v štruktúre zamestnaných z roku 2006 možno považovať za odpovedajúcu pozícií a významu Bratislavy v štáte i v regióne strednej Európy.

Tab. 5.1: Zamestnanosť v odvetviach ekonomiky v Bratislave podľa OKEČ

Odvetvie ekonomiky podľa OKEČ	2006		1998		1985*	
	počet	%	počet	%	počet	%
Poľnohospodárstvo (A+B)	1 584	0,45	1 762	0,57	5 505	1,97
Priemysel (C+D+E)	47 109	13,29	48 827	15,89	73 818	26,45
Stavebníctvo (F)	18 397	5,19	24 513	7,98	46 548	16,68
<i>Výrobné aktivity spolu</i>	<i>67 090</i>	<i>18,93</i>	<i>75 102</i>	<i>24,44</i>	<i>125 871</i>	<i>45,10</i>
Obchod, oprava a predaj mot. voz. (G)	71 147	20,08	56 105	18,26	31 103	11,14
Hotely a reštaurácie (H)	7 950	2,24	6 361	2,07	4 218	1,51
Doprava, skladové hosp., telekom. (I)	29 628	8,36	31 041	10,10	24 892	8,92
Finančné sprostredkovanie (J)	18 452	5,21	13 900	4,52	1 956	0,70
Nehnutelnosti, prenájom, obch. činnosti (K)	67 187	18,96	47 682	15,52	26 411	9,46
Ver. správa, obrana, soc. zabezpečenie (L)	32 253	9,10	18 174	5,91	9 851	3,53
Školstvo (M)	22 105	6,24	24 705	8,04	23 776	8,52
Zdravotníctvo, sociálna pomoc (N)	20 073	5,66	17 559	5,71	15 078	5,40
Ostatné spoloč., soc. a osobné služby (O)	18 487	5,22	16 629	5,41	15 966	5,72
<i>Nevýrobné aktivity spolu</i>	<i>287 282</i>	<i>81,07</i>	<i>232 156</i>	<i>75,56</i>	<i>153 251</i>	<i>54,90</i>
Spolu odvetvia ekonomickej činnosti	354 372	100,00	307 258	100,00	279 122	100,00

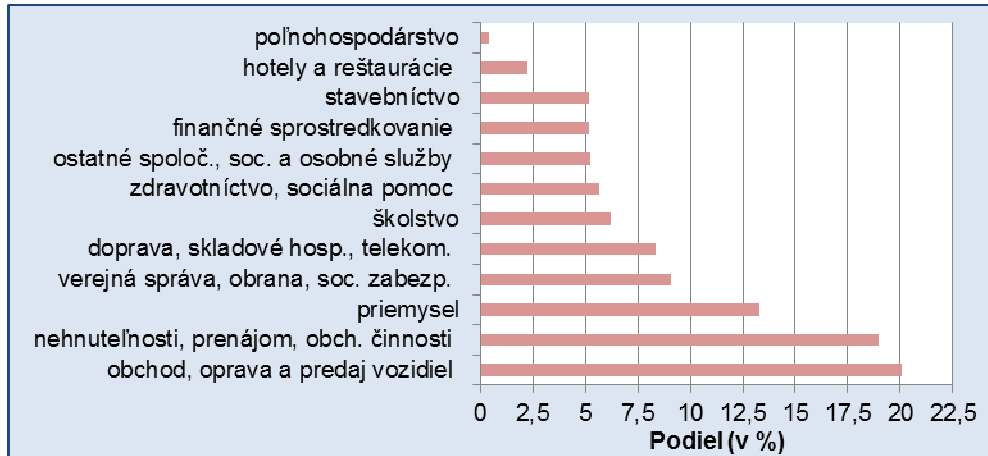
* Štatistické údaje sú upravené na systém OKEČ platný od roku 1994

Zdroj: Štatistická ročenka hl. m. SSR Bratislava. Mestská správa SŠÚ, Bratislava 1986.

Štatistická ročenka hl. m. SR Bratislavy. Krajská správa ŠÚ SR, Bratislava 1999.

Štatistická ročenka hl. m. SR Bratislavy. Štatistický úrad SR, Bratislava 2007.

Obr. 5.1: Podiely zamestnaných v jednotlivých odvetviach ekonomiky Bratislavy podľa OKEČ v roku 2006

Zdroj: Tabuľka 5.1.

Tab. 5.2 a obr. 5.2 ukazujú zamestnanosť v jednotlivých odvetviach ekonomiky Bratislavy v roku 2011 podľa klasifikácie SK NACE. Zmena používanej klasifikácie ekonomických odvetví z OKEČ na SK NACE trochu sťažuje porovnávanie s predchádzajúcimi rokmi, ale v zásade sa dajú identifikovať hlavné vývojové trendy ekonomiky Bratislavy. V porovnaní s rokom 2006 môžeme konštatovať ďalšie zvýšenie počtu pracovných príležitostí v Bratislave. Za obdobie 5 rokov, od roku 2006 do roku 2011, sa zvýšil počet zamestnaných o viac ako 17 tisíc. Aj táto skutočnosť dokladá, že ekonomika Bratislavy si aj vo veľmi turbulentnom období 5 rokov, vrátane rokov finančnej a hospodárskej svetovej krízy, udržiava svoju dynamiku. V základnej sektorovej štruktúre pozorujeme stále mierny nárast podielu nevýrobných odvetví, ich podiel vzrástol z 81,07 % v roku 2006 na 83,81 % v roku 2011. Výrobné odvetvia poklesli nielen podielom, ale aj absolútnou hodnotou, počet zamestnaných vo výrobných odvetviach sa znížil z hodnoty 67 090 v roku 2006 na hodnotu 60 137 v roku 2011. Tento pokles ide prakticky celý na vrub zamestnanosti v stavebníctve. Táto skutočnosť je v kontexte útlmu stavebných aktivít v Bratislave po roku 2007 pochopiteľná.

Z priloženej tab. 5.2 a obr. 5.2 môžeme pozorovať ďalšie zvýšenie počtu zamestnaných i podielu finančných a poisťovacích služieb, nárast zamestnaných o 10 tisíc a podielu o 2,4 % je pozoruhodný. Je však pravdepodobné, že do tejto kategórie boli priradené aj niektoré skupiny zamestnaných z kategórie „ostatné spoločenské, sociálne a osobné služby“ z roku 2006 (kategória O), pretože kategória „ostatné činnosti“ evidovala v roku 2011 už len 3 964 zamestnancov. Odvetvie ekonomiky „vzdelávanie“ v roku 2011 mierne pokleslo v porovnaní s odvetvím „školsťvo“ v roku 2006 (asi o 2 500 zamestnaných a 1 % na podiele), čo môže mať dôvod aj v neustálom poklese žiakov na základných a stredných školách. Napr. počet žiakov na gymnáziách v Bratislave klesol od roku 2007 do roku 2011 zo 16 048 na 12 904, pričom počet tried na gymnáziách sa za to isté obdobie znížil z 591 na 541.

Pozornosť si v štruktúre zamestnaných podľa odvetví ekonomiky v roku 2011 zasluhujú tri odvetvia, informácie a komunikácia (24 515 zamestnaných a 6,60 % z celkového počtu zamestnaných), odborné, vedecké a technické činnosti (22 079 a 5,94) a umenie, zábava a rekreácia (7 761 a 2,09). Okrem dôležitého faktu, že sa objavujú v klasifikácii samostatne, dôležité je upozornenie, že zamestnanosť v týchto troch odvetviach je dôležitá pre znalostnú ekonomiku, inovácie a kreativitu, teda pre potrebný kvalitatívny posun ekonomickej bázy Bratislavy.

Tab. 5.2: Zamestnanosť v odvetviach ekonomiky podľa SK NACE v roku 2011

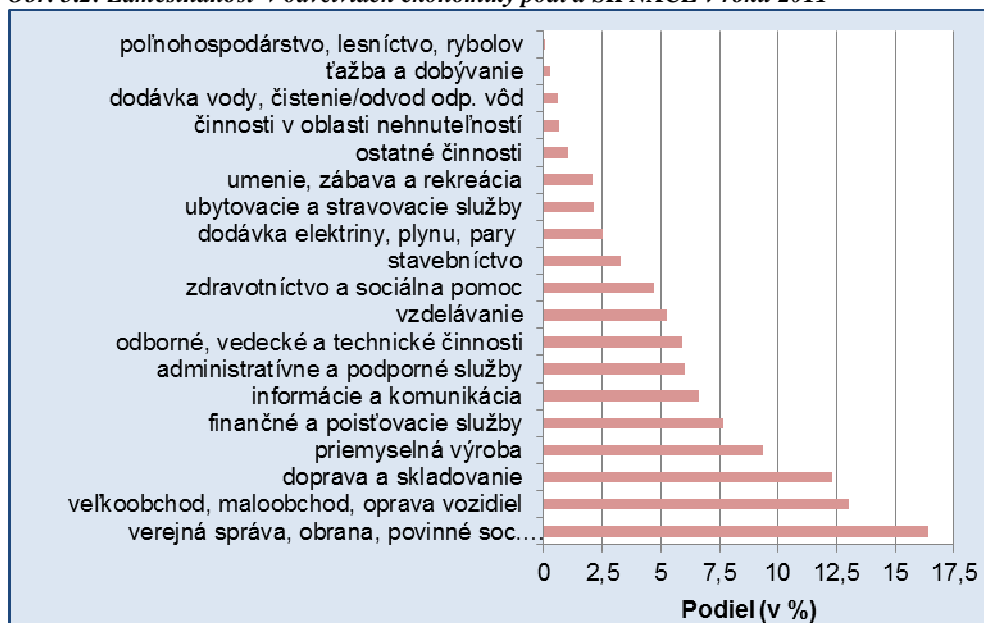
Odvetvie ekonomiky podľa SK NACE	Počet	Podiel
poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov	237	0,06
ťažba a dobývanie	1 131	0,30
priemyselná výroba	34 757	9,36
dodávka elektriny, plynu, pary a stud. vzduchu	9 472	2,55
dodávka vody, čistenie a odvod odpadových vôd, odpady	2 286	0,62
Stavebníctvo	12 254	3,30
<i>Výrobné aktivity spolu</i>	<i>60 137</i>	<i>16,19</i>
veľkoobchod a maloobchod, oprava mot. vozidiel a motocyklov	48 313	13,00
doprava a skladovanie	45 685	12,30
ubytovacie a stravovacie služby	7 981	2,15
informácie a komunikácia	24 515	6,60
finančné a poisťovacie služby	28 376	7,64
činnosti v oblasti nehnuteľností	2 404	0,65
odborné, vedecké a technické činnosti	22 079	5,94
administratívne a podporné služby	22 322	6,01
verejná správa a obrana, povinné sociálne zabezpečenie	60 943	16,40
vzdelávanie	19 575	5,27
zdravotníctvo a sociálna pomoc	17 472	4,70
umenie, zábava a rekreácia	7 761	2,09
ostatné činnosti	3 964	1,07
<i>Nevýrobné aktivity spolu</i>	<i>311 390</i>	<i>83,81</i>
Spolu	371 527	100,00

Zdroj: Štatistická ročenka hl. m. SR Bratislavy 2012

Už viackrát bolo uvedené, že po roku 1989 sa významne Bratislava presadila ako koncentrácia aktivít v bankovníctve, poisťovníctve a finančných službách na Slovensku. Štatisticky vykazovaný sektor finančné a poisťovacie služby zamestnával v Bratislave v roku 2011 vyše 28 tisíc pracovníkov, čo je o 10 tisíc viac ako v roku 1998 (tab. 5.1 a 5.2). To súčasne znamená takmer viac ako polovicu zamestnaných v tomto sektore v SR v danom roku. Bratislava je sídlom centrálnej banky Slovenska – NBS. Z 26 bánk a pobočiek zahraničných bánk sídli 25 v Bratislave (výnimkou je dnešná Prima banka, niekdajšia Dexia banka sídliaca v Žiline). Až na jednu výnimku sú všetky banky pod zahraničnou kontrolou (kapitál je najmä z krajín EÚ, kde dominujú holandské, talianske

a rakúske investície). Bankové služby v Bratislave koncom roku 2011 poskytovalo 252 pracovísk, oproti 190 pracoviskám v júni 2004. Vybavenosť sieťou pracovísk rastie v Bratislave značne rýchlejšie ako na ostatnom území Slovenska. Podiel bankových pracovísk v Bratislave v rámci SR presiahol v roku 2011 už hodnotu 20,7 % oproti 17,4% v roku 2004. Už v roku 2004 bol počet obyvateľov pripadajúcich na jednu pobočku v Bratislave len 2238 obyvateľov, kým v rámci SR bol tento počet 4945 obyvateľov na jednu pobočku. Rastúca obslužnosť bankovými službami v Bratislave ďalej rástla. Kým v roku 2011 priemerný počet obyvateľov na jednu pobočku bol na Slovensku 4451, v Bratislave to bolo len 1639. Z pohľadu jednotlivých bánk (NBS 2012), najviac pracovísk v roku 2011 mala v Bratislave Tatra Banka (49), nasledovaná Slovenskou sporiteľňou (43). Podľa Topol'ského (2012) bolo z priestorového hľadiska najviac pracovísk sústredených v mestských Staré Mesto (74), Ružinov (59) a Petržalka (34). Dôsledkom koncentrácie pracovísk komerčných bánk do vybraných „centrálnych“ mestských častí je, že na jedno pracovisko pripadá v mestskej časti Staré Mesto len 524 obyvateľov a v mestskej časti Ružinov len 1170 obyvateľov (2011). Podobne je Bratislava sídlom všetkých slovenských spoločností spravujúcich podielové fondy, ako aj 21 z 24 poisťovní pôsobiacich na Slovensku. V Bratislave sídlia okrem dvoch subjektov všetci členovia asociácie obchodníkov s cennými papiermi. Netreba pripomínať, že mohutnosť sektora finančných a poisťovacích služieb je jednak indikátorom úspešnosti ekonomiky mesta a jeho regiónu a súčasne predpokladom jeho ďalšieho ekonomického rozvoja.

Obr. 5.2: Zamestnanosť v odvetviach ekonomiky podľa SK NACE v roku 2011

Zdroj: Tabuľka 5.2

Bratislava sa nerozvinula v konkurencii okolitých európskych metropol na mesto koncentrujúce centrály svetových nadnárodných spoločností (headquarters, command and control centres) pokrývajúce aj globálne, európske, prípadne stredo-východoeurópske operácie. Jedným z mála prípadov je otvorenie novej centrálnej pre strednú a východnú Európu spoločnosti Lanxess (celosvetovo 14 500 pracovníkov, ročný predaj v období 2005-2010 medzi 7-8 mld. eur, sídlo – Leverkusen, Nemecko). Napriek absencii veľkých nadnárodných riadiacich funkcií, Bratislava sa ekonomicky presadzuje aj vďaka rôznym podobám prítomnosti popredných svetových spoločností vo svojej ekonomike. Miestna ekonomika je silne internacionalizovaná a začlenená do globálnych dodávateľských a odberateľských vzťahov. Ako je možné sledovať v tab. 5.3 ukazujúcej 25 najväčších nefinančných firiem Bratislavy podľa tržieb, v Bratislave sú národné centrály prakticky všetkých kľúčových zahraničných a domácich energetických, telekomunikačných a obchodných spoločností pôsobiacich na Slovensku (Slovenské elektrárne, a.s., Slovenský plynárenský priemysel, a.s., Západoslovenská energetika, a.s., Slovenská elektrizačná prenosová sústava, s.r.o., ČEZ Slovensko, s.r.o., Slovak Telekom, a.s., Orange Slovensko, a.s., Telefónica Slovakia, s.r.o., Tesco Stores, SR, a.s., Kaufland SR, v.o.s., OMV Slovensko, s.r.o., Phoenix Zdravotnícke zásobovanie, a.s., Billa, s.r.o., Shell Slovakia, s.r.o. a iné), čo dokladá, okrem iného dominantnú pozíciu Bratislavy v regionálnej ekonomike krajiny. Medzinárodný rozmer dáva Bratislave aj skutočnosť, že prakticky všetky banky na jej území sú súčasťou medzinárodných bankových skupín. Lídrmi vo výrobe sú najmä automobilový závod Volkswagen, a.s. (tržby v roku 2012 6,587 mld. eur) a petrochemický závod Slovnaft, a.s. (MOL; 4,826 mld. eur). K menším, ale z hľadiska ekonomiky mesta k významným (rozsiahle výrobné kapacity majú aj mimo mesta) patria napr. Johnson Controls International, s.r.o. (0,640 mld. eur), SAS Automotive, s.r.o. (0,576 mld. eur), Universal Media Corporation, s.r.o. (0,235 mld. eur), Kraft Foods Slovakia, a.s. (0,231 mld. eur, 2011), Seong Ji Slovakia, (0,151 mld. eur), Palma Group, a.s. (0,140 mld. eur, 2011), Swedwood Slovakia s.r.o. (0,140 mld. eur) a iné. Niektoré z uvedených firiem majú v Bratislave len centrály, pričom prevádzky sú v iných mestách Slovenska. Odstup prvých dvoch firiem od ostatných je, možno povedať, až priepastný. Tieto dve firmy zamestnávajú až 37,4 % zamestnancov v priemyselnej výrobe Bratislavy. Aj vďaka týmto dvom priemyselným firmám je potrebné pri hodnotení súčasnej ekonomickej bázy konštatovať, že v ekonomike mesta hrá priemysel stále významnú úlohu. Na záver krátkej úvahy o úlohe priemyslu v ekonomike Bratislavy len stručne. Pomerne stabilná je v meste z hľadiska tržieb aj báza spracovania kovov, strojárnej výroby, výroby elektrických a optických zariadení, v značnej časti opäť napojená na automobilový priemysel. Z ostatných odvetví sú významnejšie ešte typicky mestské odvetvia ako výroba potravín a nápojov a tlačiarňská výroba.

V stavebníctve majú silné postavenie spoločnosti kontrolované nadnárodnými koncernami Skanska, s.r.o. (tržby v roku 2012 93,5 mil. eur), Strabag, s.r.o. (133,5), Ingsteel, s.r.o. (58,5), Alpine Slovakia, s.r.o. (42,8), Eiffage (Tchao), s.r.o. (22,6), ako aj spoločnosti majúce regionálny stredoeurópsky význam ako napr. Doprastav, a.s. (299,1),

ZIPP Bratislava, s.r.o. (271,9), a iné. Podľa tržieb bola teda najväčšou stavebnou firmou v roku 2012 firma Doprastav, a.s. s tržbami 299,1 mil. Eur., za ktorou mierne zaostávala firma ZIPP Bratislava, s.r.o. Stavebníctvo odráža do určitej miery rozmach celej miestnej ekonomiky. Mnohé stavebné výkony v Bratislave však realizujú spoločnosti neregistrované v meste, tak ako aj miestne stavebné firmy pôsobia mimo mesta. Podobne stavebné spoločnosti sídlia v Bratislave realizujú značnú časť svojich výkonov mimo mesta. Zo skorších dvojciferných medziročných rastov však medzi rokmi 2006 a 2007 narástli tržby v stavebníctve len o 5,6% a neskôr po prepuknutí svetovej finančnej a hospodárskej krízy sa ešte spomalili. Pomerne miernu dynamiku rastu, prakticky stagnáciu, potvrdzuje aj významný pokles zamestnanosti v stavebníctve z 18 397 v roku 2006 na 12 254 v roku 2011.

V sektore informácií a komunikácií je prítomnosť centrál v Bratislave rovnako veľmi silná. V oblasti telekomunikácií majú sídlo v Bratislave Slovak Telekom, a.s. (tržby v roku 2012 837, 4 mil. eur), Orange Slovensko, a.s. (676,0 mil. eur), Telefónica Slovakia, s.r.o. (190,1 mil. eur), Danubia Tel, a.s. (55,1 mil. eur), Towercom, a.s. (49,5 mil. eur) a iné. Z desiatich najväčších dodávateľov informačných technológií na Slovensku má v Bratislave sídlo osem firiem, z toho všetkých šesť s tržbami nad 100 mil. eur (Eset, s.r.o. 268,0, Asbis SK, s.r.o. 200,0, Hewlett-Packard Slovakia, s.r.o. 180,3, eD´system Slovakia, s.r.o. 160,0, Asseco Central Europe, a.s. 134,4 a Soitron Group, a.s. 113,3). Z poskytovateľov IT služieb má takisto osem z desiatich najväčších centrál v Bratislave, z prvých dvadsiatich najväčších firiem má centrálu v Bratislave dokonca osemnásť firiem. Bratislava ako sídlo firiem dominuje vo všetkých oblastiach informácie a komunikácie (okrem uvedených aj v oblastiach výrobcovia balíkového softvéru, poskytovatelia internetových služieb, poskytovatelia dátových služieb a iné) (tab. 5.4).

V Bratislave pôsobia najvýznamnejšie svetové a domáce reklamné a mediálne agentúry, či už samostatne, alebo v partnerstve. Všetkých pätnásť najväčších reklamných agentúr podľa tržieb z roku 2012 má sídlo v Bratislave (Jandl, marketing a reklama, s.r.o., Muw/Saatchi & Saatchi, s.r.o., Wiktor Leo Burnett, s.r.o., Istropolitana Ogilvy, s.r.o., Made by Vaculík, s.r.o., Mayer/McCann-Erickson, s.r.o. Effectivity, s.r.o. a iné). Podobne sú tu aktívne aj najvýznamnejšie auditorské spoločnosti, všetkých desať najväčších podľa tržieb v roku 2012 má sídlo v Bratislave (Pricewaterhouse Coopers Slovensko, s.r.o., Deloitte Audit, s.r.o., KPMG Slovensko, s.r.o., Ernst&Young Slovakia, s.r.o., BMB Leitner Bratislava, s.r.o. a iné). V Bratislave sa takisto koncentrujú prakticky všetky najdôležitejšie firmy podnikajúce na Slovensku v oblasti elektronických médií (Rozhlas a televízia Slovenska – tržby v roku 2012 78,0 mil. eur, Markíza – 69,9 mil. eur, Joj – 23,8 mil. eur, TA3 – 7,1 mil. eur, Expres – 4,9 mil. eur a iné), vydávateľov tlačených periodík (Ringier Axel Springer Slovakia, s.r.o. – tržby v roku 2012 33,1 mil. eur, Spoločnosť 7 plus, s.r.o. – 26,9 mil. eur, Petit Press, a.s. – 26,8 mil. eur, Perex, a.s. – 10,5 mil. eur, Ecopress, a.s. – 7,1 mil. eur, TREND Representative, s.r.o. – 5,6 mil. eur a iné) a vonkajšej reklamy (Akzent Media, s.r.o., BigMedia, s.r.o., ISPA, s.r.o., euroAWK, s.r.o. a iné) (tab. 5.4).

Tab. 5.3: Najväčšie nefinančné podniky v Bratislave podľa tržieb

Por.	Spoločnosť	Por. SR	Tržby 2012	Tržby 2011	Zmena v %	Počet zam.	Odvetvie
1.	Volkswagen Slovakia, a.s.	1.	6 587 443	5 192 936	26,9	9 400	priemysel
2.	Slovnaft, a.s.	2.	4 826 607	4 729 687	-2,2	2 435	priemysel
3.	Slovenské elektrárne, a.s.	5.	3 473 047	2 848 676	21,9	4 792	energetika
4.	Slovenský plynárenský priemysel, a.s.	7.	1 978 264	2 519 590	-21,5	992	energetika
5.	Tesco Stores, SR, a.s.	9.	1 371 000	1 313 227	4,4	10 000	obchod
6.	Západoslovenská energetika, a.s.	10.	1 029 967	975 986	5,5	1 856	energetika
7.	Slovak Telekom, a.s.	12.	807 725	861 756	-6,3	3 514	telekomunikácie
8.	Eustream, a.s.	13.	785 066	802 386	-2,2	981	doprava
9.	Orange Slovensko, a.s.	16.	676 029	728 566	-7,2	1 336	telekomunikácie
10.	Kaufland SR, v.o.s.	17.	660 349	634 757	4,0	4 006	obchod
11.	Johnson Controls International, s.r.o.	18.	640 384	483 417	32,5	3 023	automotive
12.	OMV Slovensko, s.r.o.	19.	587 612	554 966	5,9	n	obchod
13.	SAS Automotive, s.r.o.	20.	576 742	419 835	37,4	533	automotive
14.	Železnice SR	23.	491 183	480 785	2,2	14 474	infraštruktúra
15.	Phoenix Zdravotnícke zásobovanie, a.s.	26.	454 764	496 814	-8,5	n	obchod
16.	Slovenská elektrizačná prenosová súst., s.r.o.	27.	450 314	425 123	5,9	500	energetika
17.	Billa, s.r.o.	28.	439 496	422 884	3,9	3 574	obchod
18.	ČEZ Slovensko, s.r.o.	31.	425 769	399 056	6,7	21	energetika
19.	SPP – distribúcia, a.s.	33.	389 940	371 858	4,9	1 496	energetika
20.	Železničná spoločnosť Slovensko, a.s.	36.	360 126	327 777	9,9	5 750	doprava
21.	Tipos národná lotériová spoločnosť, a.s.	37.	359 783	315 567	14,0	118	lotérie
22.	Železničná spoločnosť Cargo Slovakia, a.s.	40.	315 169	371 029	-15,1	7 015	doprava
23.	Shell Slovakia, s.r.o.	43.	294 990	216 067	36,5	42	obchod
24.	Doprastav, a.s.	45.	289 325	262 506	10,2	1 546	stavebníctvo
25.	Minerfin, a.s.	46.	288 336	347 070	-16,9	n	obchod

n – údaj nie je uvedený,

Zdroj: Trend 2013a

Významne postupuje aj internacionalizácia v oblasti spoločností pôsobiacich v projekcii, inžinieringu, technickom poradenstve. V Bratislave a okolí sa sústredili aktivity v doprave a špedícii spoločností ako DHL, TNT, K+N, Budamar. Množstvo obchodných zastúpení svetových firiem, ktoré pôsobia v Bratislave a z Bratislavy v najrôznejších segmentoch komerčnej aktivity, nie je možné vymenovať (napr. Henkel, Shell, Baumit

a iné), realitou však je, ako sme už naznačovali vyššie, že ekonomika Bratislavy je výrazne zapojená do globálnej svetovej ekonomiky (Buček a kol. 2010).

Je logické, že za takejto prítomnosti zahraničných podnikateľských subjektov je Bratislava významnou koncentráciou zahraničného kapitálu v Slovenskej republike. Jej veľmi výrazná pozícia na Slovensku sa už dlhodobo udržiava na vysokej úrovni (v Bratislavskom kraji je v kumulatívnom vyjadrení od roku 2000 sústredených 65-68 % všetkých priamych zahraničných investícií (PZI) Slovenska. Potrebne je si však uvedomiť skutočnosť, že táto pozícia Bratislavy je významne posilňovaná tzv. „headquarter efektom“, keďže časť investícií realizovaných, či operujúcich po Slovensku, je „registrovaná“ centrálou firmy v Bratislave (jedným z príkladov je napr. aj firma Whirlpool Slovakia, s.r.o. s hlavným produkčným závodom v Poprade). Takisto celoštátne pôsobiace energetické, telekomunikačné, prípadne iné firmy, majú centrály v Bratislave a po privatizácii, alebo vstupe zahraničného kapitálu, sú registrované v Bratislave. V roku 2011 bol podiel zahraničných investícií v Bratislave 65,6 % a v Bratislavskom kraji 67,6 % z celoslovenského objemu (NBS 2013).

Dobrym príkladom je napr. predaj 49 % akcií Slovenského plynárenského priemyslu v roku 2002 zahraničnému investorovi. V tomto roku bol podiel regiónu Bratislavy na celkových PZI na Slovenska až 92 %. Pri ročných bilanciách PZI podľa regiónov môžeme pozorovať na Slovensku pomerne značné výkyvy. V roku 2005 zaznamenal región Bratislavy napr. podiel len 33,2 %, pričom Žilinský kraj mal v tomto roku podiel 32,2 % (investícia firmy Kia Motors Slovakia, s.r.o.) a Trnavský kraj 15,1 % (Samsung Electronics Slovakia, s.r.o.). Toto možno do značnej miery pripísať aj „na vrub subtlínosti“ ekonomiky Slovenska (a následne aj menšiemu objemu prichádzajúcich PZI), keď jedna väčšia investícia výrazne rozkolíše dlhodobé kumulatívne priemery (Brzica 1999, Hoškova 2001, Blažek 2006 a iní).

Tab. 5.4: Počet bratislavských firiem medzi najväčšími firmami v SR podľa tržieb v roku 2012

	Odvetvie	Počet BA firiem medzi prvými	
		25 firmami SR	10 firmami SR
1.	Dodávatelia informačných technológií na Slovensku	23	8
2.	Poskytovatelia IT služieb na Slovensku	20	8
3.	Výrobcovia balíkového softvéru na Slovensku	n	8
4.	Najrýchlejšie rastúce slovenské na Slovensku	18	8
5.	Mediálne agentúry na Slovensku	n	10
6.	Personálne agentúry na Slovensku	n	8
7.	Výskumné agentúry na Slovensku	n	10
8.	Audítorské spoločnosti na Slovensku	15*	10
9.	Cestovné kancelárie a agentúry na Slovensku	15	8
10.	Obchodné spoločnosti na Slovensku	16	8
11.	Reklamné agentúry na Slovensku	n	10
12.	Vydavatelia tlačových periodík na Slovensku	n	8

* medzi prvými 20 firmami, n - neuvedený údaj

Zdroj: Trend 2013b

5.4 Náčrt bázy poznatkovo orientovanej, znalostnej ekonomiky

Bratislava disponuje kľúčovými piliermi, ktoré predstavujú prostredie vhodné pre rozvoj aktivít kreatívneho sektora, resp. aktivít znalostnej ekonomiky (angl. knowledge economy): (1) univerzity a výskumné ústavy, (2) informačno-telekomunikačné infraštruktúra a aktivity, (3) inovatívne podnikateľské prostredie a (4) kultúra a kultúrne dedičstvo. Už dlhšie je známa kvalita poznatkovej bázy Bratislavy a jej úzkeho vzťahu s pozitívnym ekonomickým vývojom mesta. Podobne sa v posledných rokoch do centra pozornosti v súvislosti s ekonomickým rozvojom, predovšetkým kreatívnymi aktivitami, posunuli aj odvetvia opierajúce sa o kultúru, umenie a všeobecne tvorivosť. Tento fakt reflektuje najmä post-industriálny model rozvoja miest a v kontexte meniacej sa bázy miestnej ekonomiky súčasných veľkých miest (Buček 2006, Strykiewicz 2010, Blažek a Uhlíř 2011, Rehák 2011 a iní). Súčasťou tohto procesu je nahrádzanie priemyselných aktivít ako „motorov“ ekonomiky mesta rôznymi produktmi kreatívneho sektora, rôznorodými druhmi spoločensko-kultúrnych aktivít a podujatí (filmové a hudobné festivaly, kultúrno-historické slávnosti, karnevaly a iné), s rastúcim ekonomickým významom.

5.4.1 Vysoké školy

Bratislava je najvýznamnejším centrom školstva a vzdelávania na Slovensku. V mnohých oblastiach vzdelávania dominuje Slovensku predovšetkým jeho kvalitou. Táto úroveň je však menej pozitívne vnímaná z hľadiska medzinárodných porovnaní. Horšia medzinárodná pozícia školstva v Bratislava je dokumentovaná napr. v rámci rankingu miest strednej a východnej Európy (Buček a kol. 2010). Jedná sa o citlivú oblasť záujmu verejnosti a v konečnom dôsledku aj o významný predpoklad úspešného napredovania v budovaní štruktúry miestnej ekonomiky založenej na poznatkoch a tvorivosti. Dostatok univerzitami kvalitne pripravených odborníkov je jednou z kľúčových požiadaviek rozvoja znalostnej ekonomiky. Bratislava je nesporne významným centrom vysokoškolského štúdia aj v európskom meradle. Z pozitívnych aspektov môžeme upozorniť na hodnotenie prezentované Eurostatom (2009), zamerané na koncentrovanosť študentov vysokých škôl v regiónoch. Hodnotil sa pomer počtu študentov k celkovému počtu obyvateľov vo vekovej skupine 20-24 ročných. Bratislavský kraj sa umiestnil v Európe ako piaty v poradí, s pomerom 106 študentov na 100 obyvateľov vo veku 20-24 rokov. Nachádzal sa za regiónmi Praha (150 študentov na 100 obyvateľov vo veku 20-24), Viedeň, Brusel a Brabant.

Pri hodnotení postavenia najvýznamnejších vysokoškolských inštitúcií pôsobiacich v Bratislave v širšom kontexte regiónu strednej a východnej Európy platí, že mierne zaostávajú za univerzitami z okolitých post-komunistických krajín a značne zaostávajú za univerzitami v Rakúsku (nie všetky rakúske univerzity sú uvedené v priložených výberoch z uvedených rankingov). Univerzity vo Viedni, Prahe, Budapešti, Varšave, Krakove, Ľubláne sú hodnotená vyššie. Toto potvrdzujú rankiny podľa Leiden Ran-

king, či Webometrics Ranking. Kým v roku 2008 ešte Bratislava figurovala v Leidenskom rankingu (na 248. mieste podľa „publikácie vážené “impact” faktorom, Buček a kol. 2010), v súčasnosti už v rebríčku najlepších európskych univerzít podľa tohto rankingu nefiguruje (CWTS Leiden Ranking 2013). Podobne sa žiadna z bratislavských (a žiadna zo slovenských) univerzít nenachádza v najnáročnejšom „šanghajskom“ rebríčku svetových univerzít (berie sa v úvahu počet nositeľov Nobelovej a Fieldovej ceny, hodnotia sa publikácie v najprestížnejších svetových vedeckých časopisoch ako Science, Nature a pod.). Kým najvýznamnejšie univerzity väčšiny vyspelých postkomunistických štátov tam sú zachytené (Karlova univerzita Praha, Jagiellonskeho univerzita Krakow, Varšavská univerzita, univerzity v Ljubljane, Budapešti a Szegede). Bratislavské univerzity tu chýbajú, hoci Univerzita Komenského a Slovenská Technická Univerzita (STU) sa v rámci tohto rankingu monitorujú (napr. Univerzita Komenského je svetovým lídrom podľa indikátora uplatnenie absolventov doktorandského štúdia, ARWU 2013). V širšie ponímanom rankingu Webometrics (Webometrics Ranking 2013) bola Univerzita Komenského v roku 2009 na 504. mieste (12. medzi univerzitami strednej a východnej Európy) a v r. 2013 už 766. vo svete (31. medzi univerzitami strednej a východnej Európy). Ďalšia, STU je v rámci sveta na 1047. mieste (ďalšie slovenské univerzity sú horšie). V inom rankingu URAP (URAP 2011) sa umiestnila UK na 546. mieste na svete a STU na 902. mieste.

Podrobnejší pohľad na postavenie vysokých škôl v Bratislave prinášame na príklade hodnotenia vedecko výskumných inštitúcií, vrátane univerzít, na podkladoch databázy SCOPUS (najvýznamnejšej európskej databázy sledujúcej vedeckú publikačnú aktivitu) spracované spoločnosťou Scimago (2013). Postavenie univerzít je ovplyvnené skutočnosťou, že ako jednotlivé inštitúcie vystupujú napr. Česká akadémia vied, či Slovenská akadémia vied. V tabuľke 5.5 je prezentované hodnotenie z roku 2013, vychádzajúce z dát za roky 2007-2011. Z indikátorov boli vybrané – počet výstupov v časopisoch registrovaných databázu SCOPUS za uvedené obdobie a normalizovaný impakt reflektujúci vedecký impakt inštitúcie. Okrem poradia vo svete, je uvedené aj poradie v regióne východnej Európy, ktorý zahŕňa niekdajšie socialistické krajiny a ich následníkov (viaceré krajiny Balkánu, Rusko a pod.). Pre porovnanie je uvedená Viedenská univerzita, patriaca do regiónu západnej Európy. Aj tieto porovnania ukazujú zaostávanie za bratislavských univerzít za regionálnymi lídrami univerzitného výskumu. Môžeme ich však určite považovať za solídny vyšší priemer - „druhú vlnu“ univerzít v regióne (a túto pozíciu si dlhodobo udržujú). Informácia o impakte Univerzity Komenského naznačuje, že tu vyprodukované vedecké práce sú citované na úrovni svetového priemeru (kvalita publikácií vyvažuje ich nižší počet). Ak by bol na určenie použitý impakt inštitúcie nachádzala by sa napr. Univerzita Komenského na pozoruhodnom 135. mieste na svete (čo dokumentuje celkovo dobrú kvalitu výskumu, alebo veľmi dobrú kvalitu časti výskumov).

Tab. 5.5: Postavenie vybraných popredných univerzít v strednej Európe

Poradie vo svete	Poradie v regióne Východnej Európy	Univerzita	Štát	Výstupy 2007-2011 sledované v SCOPUS	Normalizovaný impakt inštitúcie 1 = svetový priemer
157	6	Univerzita Karlova	CZ	17189	1,07
286	9	Univerzita Ljubljana	SLO	11531	0,98
333	na	Viedenská Univerzita	A	10255	1,41
393	11	Jagelonska Univerzita Krakow	PL	9038	0,99
536	14	Varšavská Univerzita	PL	6707	1,14
623	18	ČVUT Praha	CZ	5696	1,18
633	20	Budapest University of Technology and Economics	HU	5642	0,87
678	23	Masarykova Univerzita Brno	CZ	5187	0,84
786	29	Univerzita Szeged	HU	4473	0,95
789	30	Univerzita Komenského	SK	3674	0,97
803	32	Univerzita A. Mickiewicza Poznan	PL	4354	0,69
1026	50	Slovenská Technická Univerzita	SK	2736	0,72

Zdroj: SCImago Research Group 2013

Treba priznať, že viaceré z univerzít a vysokých škôl Bratislavy sa zameriavajú najmä na vzdelávanie (niekedy výraznejšie do externých foriem vzdelávania), pričom majú nižšiu vedecko-výskumnú kapacitu a slabšie výsledky vedeckého výskumu merané či už počtom publikácií v kvalitných časopisoch, patentov, alebo medzinárodných vedeckých projektov. Školstvo, najmä to na úrovni univerzít a vysokých škôl, je menej „medzinárodné“ ako v iných hlavných mestách. V Bratislave pôsobí málo zahraničných vysokých škôl (plus niekoľko spoločných programov s partnerskými univerzitami zo zahraničia), študuje tu málo zahraničných študentov, pôsobí tu málo zahraničných učiteľov, málo programov je ponúkaných v cudzích jazykoch (angličtina).

5.4.2 Veda a výskum

Snahy o progresívnu orientáciu miestnej ekonomiky sa nezaobídu bez silného vedecko-výskumného a vývojového zázemia. Hoci sa v Bratislave skoncentrovala významná časť slovenského vedecko-výskumného potenciálu, tento je nedostatočne financovaný a nedosahuje výraznejší podiel medzinárodne porovnateľných výstupov. Nepredstavuje dostatočný impulz pre rozvoj odvetví založených na vysokých technológiách a kreativite. Neznamená zatiaľ dostatočný moment príťažlivosti pre privátne investície do výskumu a vývoja. Tejto oblasti sa donedávna nevenovala razantnejšia pozornosť ani z hľadiska snahy o pritiažnutie takto orientovaných investícií. Bratislavský región je pritom spolu s pražským, jedným z dvoch regiónov, ktoré sa umiestňujú v prvej desiatke všetkých regiónov EÚ v zamestnanosti vo výskume a vývoji (ďalej aj ako VaV) podľa podielu na celkovej zamestnanosti, z nových členských štátov (údaje sú k roku 2011).

Treba uviesť, že v celoeurópskom pohľade je pred Bratislavou aj Viedeň (4,65%). Bratislavský kraj je medzi všetkými regiónmi EÚ v poradí ôsmy, s podielom VaV zamestnanosti vo výške 4,1% (Eurostat 2013). Treba si súčasne uvedomiť, že zamestnanosť vo VaV v Prahe je vyše 21 tisíc pracovníkov (vo FTE) a v prípade Viedne vyše 20 tisíc pracovníkov, kým v regióne Bratislavy to je menej ako 10 tisíc pracovníkov (2011). Naznačuje to však značné možnosti Bratislavského kraja v tejto oblasti.

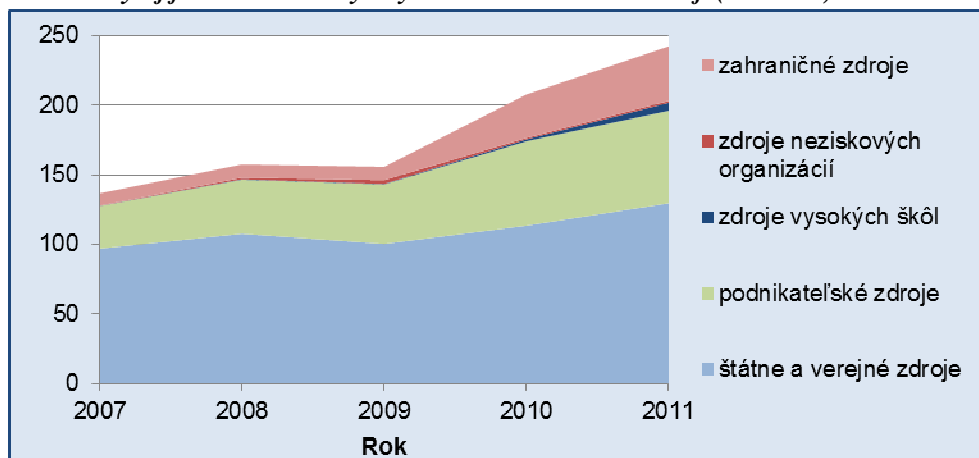
V Bratislave už dlhodobo pracuje vyše 50% pracujúcich vo vede a výskume na Slovensku (v roku 2004 52,8%, v roku 2008 50,2%, v roku 2011 53,1%), čo v absolútnom počte znamená 9625 pracovníkov v roku 2011 (vo FTE – full time equivalent, Štatistická ročenka hlavného mesta SR Bratislavy 2012). Kým ešte v roku 2008 podstatnú časť z toho tvorili pracovníci v prírodných vedách (vyše 3000 pracovníkov) a lekárskech a farmaceutických vedách (vyše 1600 pracovníkov), v roku 2011 už ich najviac pracovalo v technických vedách (vyše 3000), kým počet pracovníkov v prírodných vedách poklesol. Bratislavský kraj stabilne udržuje svoj podiel na celkovej výskumnej kapacite Slovenska v lekárskech a farmaceutických vedách dokonca na úrovni 77-80% (2008-2011), v prírodných vedách podiel klesol na 70% v roku 2011 (77% - 2008), a zvýšil sa podiel pracovníkov v technických vedách na 46% v r. 2011 (len 26% v roku 2008). K pozitívnym črtám vývoja môžeme zaradiť skutočnosť, že medzi rokmi 2008 a 2011 narástol počet pracovníkov vo vede a výskume takmer o 2000, čo je nádejné tempo rastu v súlade s proklamovanou nastupujúcou poznatkovo orientovanou ekonomikou.

Jedným zo znakov odlišnosti, nižšej prestíže, či orientácie výskumu a vývoja v Bratislave v medzinárodnom porovnaní sú zdroje jeho financovania. V Bratislave dlhodobo podstatne dominuje financovanie z vládnych zdrojov a zaostáva financovanie z privátnych podnikateľských zdrojov. V rokoch 2005-2010 prevyšovali vládne výdavky podnikateľské viac ako dvojnásobne. Zo sledovaných východoeurópskych miest prevyšovali vládne výdavky na výskum a vývoj podnikateľské len v prípade Bukurešti, aj to len o 80%. Pri Prahe aj v Budapešti investície „biznis sektoru“ významne prevyšovali vládne výdavky (2010). V prípade Viedne výdavky „biznis sektoru“ prevyšovali vládne výdavky v uvedenom období až osemnásobne (2010, Eurostat). Výdavky vo svojej celkovej výške, merané percentom HDP, takisto výrazne zaostávali v medzinárodných porovnaníach. Tvorili okolo 1% regionálneho HDP, čo je podstatne menej ako napr. v prípade Viedne, Prahy, ale aj Lisabonu, Budapešti a Bukurešti (Eurostat 2013). V rokoch 2010-2011 však už môžeme pozorovať výraznejší nárast finančných zdrojov z podnikateľských, ako aj zahraničných zdrojov. Dokumentuje to výrazne sa meniace prostredie vo financovaní vedy a výskumu.

Jedným z často sledovaných efektov vedecko-výskumných kapacít je registrácia patentov v EPO (European Patent Office). Tu sa ukazuje slabosť vedecko-výskumných kapacít a ich orientácia na základný výskum, či iné typy výstupov (napr. publikačnú činnosť). Pri zhodnotení obdobia 2001-2005 v porovnaní 5 miest (Viedeň, Štokholm, Praha, Lisabon a Bratislava) sa Bratislava (ako Bratislavský kraj) nachádzala jedenkrát na poslednom mieste (počet patentov na milión obyvateľov) a štyrikrát na predposlednom mieste (striedajúc si poradie s Lisabonom). Kým zaostávanie za regiónmi s metro-

polami post-socialistických krajín nebolo dramatické, porovnanie napr. s Viedňou a Štokholmom je zdrvivúce. Napr. Bratislavský kraj vykazoval 18,3 patentu na milión obyvateľov, Štokholm však dosiahol hodnotu 363 patentu na mil. obyv. v roku 2005 (v roku 2008 boli porovnateľné ukazovatele pre Bratislavský kraj 27,7 a pre Štokholm 478 patentov, Eurostat 2013). Pri užšej špecifikácii na patenty vo vysokých technológiách to v roku 2008 to bolo napr. 9,46 patentov na milión obyvateľov v prípade Bratislavy a 177,4 pre Štokholm (Eurostat 2013). Pri pohľade na sektorovú afiliáciu patentov, prevažujú patenty z oblasti informačných technológií a biotechnológií (podľa počtu patentov na milión obyvateľov).

Obr. 5.3: Vývoj financovania vedy a výskumu v Bratislavskom kraji (v mil. eur)

Zdroj: Štatistický Úrad SR 2012.

Dôsledky súčasnej situácie môžu byť za určitých okolností pomerne vážne. Bratislava môže zostať závislá od podstatných inovácií privezených z externého prostredia, čo je riziková pozícia pre miestnu i národnú ekonomiku. Tie totiž môžu, ale nemusia prísť. Nie je dôležité, že výskum tu je pomerne „lacný“, že sú tu „kapacity“, ak nemá dostatočné výstupy smerujúce aj do podnikateľského prostredia. Pri pokračovaní súčasnej situácie sa existujúci potenciál vedy a výskumu nestane v dohľadnej dobe významnejšou bázou rozvoja nových technologických objavov, inovácií a kreativity. Miestna veda a výskum sa podľa všetkého nestane bez zmien v dohľadnom čase dostatočným impulzom rozvoja miestnej ekonomiky a vhodnou súčasťou prepojenia vedy, vývoja a praxe. Treba len veriť, že posledné iniciatívy ako napr. výstavba vedeckých parkov s podporou štrukturálnych fondov EÚ (pod gesciou Univerzity Komenského, Slovenskej Technickej Univerzity) posunú Bratislavu naozaj do pozície „science city“.

5.4.3 Poznatkovo náročné a kreatívne odvetvia miestnej ekonomiky

Ekonomika Bratislavy ako hlavného mesta a najvýznamnejšieho ekonomického centra krajiny nutne musí niesť rysy širokého uplatnenia odvetví založených na poznatkoch a tvorivosti. Bratislava sa v tejto oblasti pomerne dostatočne presadila, ale nachádzame v tejto oblasti aj niekoľko rizikových faktorov, najmä v náznakoch stagnácie, či úzkeho zamerania na informačné technológie a podnikateľské služby. Časť týchto aktivít bola ohrozená aj finančnou a hospodárskou krízou. Pri charakteristike progresívnych, poznatkovo náročných odvetví sa opierame predovšetkým o klasifikácie Eurostatu. Viaceré štúdie však využívajú modifikované ukazovatele. Podstatnú časť použitých ukazovateľov máme k dispozícii len za Bratislavský kraj. Aj v tomto prípade sa sledujú v porovnaní s vybranými mestskými regiónmi Európy.

Najširšie chápanie poznatkovo náročných služieb ponúka ukazovateľ sledovaný Eurostatom - poznatkovo náročné služby, ktorý v sebe obsahuje širokú škálu služieb od vybraných častí dopravy, cez finančné služby, podnikateľské služby, služby spojené s počítačmi, výskum a vývoj, vzdelávanie, zdravotníctvo a sociálnu prácu, atď. Podľa tejto klasifikácie narástla zamestnanosť v poznatkovo náročných službách z vyše 117 tisíc (2001) na vyše 145 tisíc v roku 2010. Index rastu zamestnanosti v poznatkovo náročných službách je v Bratislavskom kraji porovnateľný s Prahou, ale zaostáva za rastom v regióne Budapešti a výrazne zaostáva za rastom v regióne Bukurešti. V takto širokom chápaní majú horšie indexy rastu v uvedených rokoch aj Viedeň a Štokholm. Je zrejme, že tu je potrebné uvedomiť si podstatne nižšiu „štartovaciu čiaru“ Bratislavy, čo umožňuje dosahovať vyššie indexy rastu.

Jednou z najsledovanejších kategórií miestnej ekonomiky vo svete v poslednom desaťročí je sektor definovaný ako na tvorivosti a kultúre založený „priemysel“ (culture and creative industry). Zaraďujú sa sem odvetvia opierajúce sa o tvorivosť (napr. vydavateľské činnosti, tvorba software a počítačových hier, architektonické, reklamné činnosti, žurnalistické činnosti a tlačové agentúry, filmová produkcia, múzeá, kultúra a zábava, hudba, atď.). Hoci nemáme k dispozícii kompletne charakteristiky za takto definovanú časť miestnej ekonomiky, jej váha aj v prípade Bratislavy nie je zanedbateľná. Tržby dosiahli v roku 2010 takmer 2,5 mld. Eur a počet zamestnancov takmer 18 tisíc. Pre porovnanie môžeme použiť známe informácie o zamestnanosti v takýchto odvetviach vo Viedni (100-120 tisíc, 2010) alebo v Berlíne (170 tisíc v roku 2010). Malé podniky a drobní podnikatelia prispievajú ďalšími niekoľkými miliónmi do tržieb a niekoľkými tisícmi zamestnancov v takto definovanom sektore. Najviac sa v takejto perspektíve presadzuje tvorba software, architektonické činnosti, vydavateľské činnosti, reklamné, rozhlasové a televízne činnosti. Práve takto definovaný sektor je typický výraznou koncentráciou najvýznamnejších subjektov v Bratislave v rámci Slovenska. Vyše 70 % aktivít (merané zamestnanosťou, tržbami, počtom subjektov) v rámci SR je koncentrovaných v Bratislave. Koncentrácia týchto aktivít v Bratislave sa medzi rokmi 2005-2010 ešte zvýšila (v prípade televíznej, rozhlasovej a filmovej činnosti sa blíži až k 100%).

Viacere skutočnosti poukazujú na nedostatočnú bázu, ale i slabé komerčné využitie možností kultúry a tvorivosti v Bratislave. Súvisí to s výraznou orientáciou na malý slovenský trh, menším rozsahom komerčných aktivít v oblasti kultúry, umenia, filmu a galérii. Obmedzením je malosť slovenského (i potenciálne najskôr využiteľného českého) kultúrneho priestoru viazaného napr. na jazyk. Výraznejšia internacionalizácia tu absentuje. Významnejšiu úlohu má najmä tvorba software (približne 40% tržieb z takto definovaného sektoru), ktorý sa úspešne presadzuje aj na medzinárodných trhoch (najmä ESET, Siemens, Asseco, Sygic a iné). Môžeme konštatovať, že kľúčovými odvetviami modernej časti miestnej ekonomiky sú informačné a komunikačné technológie a služby a podnikateľské služby. Práve v týchto oblastiach sa podarilo lokalizovať v Bratislave aktivity významných svetových korporácií (Siemens, Dell, HP, IBM, Lenovo, Oracle, SAP, Accenture, Ness, Johnson Control, KONE, Henkel, Allianz, Kraft, Jacob Fleming, Amazon), či lídrov strednej a východnej Európy a národných lídrov (ESET, Soitron, Asseco, Sygic, Ditec, Corinex). Napr. IBM zamestnáva na Slovensku už okolo 5000 pracovníkov, z toho významnú časť v Bratislave (Hospodárske noviny 2013). Okrem tvorby software tak v Bratislave pôsobia účtovnícke, zákaznícke, servisné obchodné centrá (shared service centres) mnohých spoločností pokrývajúce región strednej a východnej Európy, či dokonca región celej Európy a Ázie (napr. Dell, Lenovo, Accenture).

V Bratislave sa lokalizovali centrály mnohých spoločností operujúcich v rámci Slovenska, či spravujúcich sieťové podnikanie (obchod, distribúcia, služby), vrátane svojich „back offices“, či zákaznických centier slúžiacich nielen slovenským zákazníkom, či firemným potrebám len na Slovensku.. Naopak z oblasti výroby je významnejšie zastúpená len stredne vysoká náročnosť (najmä Volkswagen Slovakia, a.s.) a malú váhu majú odvetvia kreatívneho priemyslu. Ak by sme hľadali nejaké riziká s ohľadom na budúci vývoj, môže ním byť príliš silná naviazanosť len na informačno-komunikačný sektor a podnikateľské služby. Určitou pozitívnou črtou je aj pôsobenie automobilového priemyslu, ale je potrebné nájsť a rozvinúť aj ďalšiu časť (časti) poznatkovo náročnej ekonomiky. Zraniteľnou sa stáva lokalizácia týchto aktivít v Bratislave pri súčasnom raste nákladov pre firmy i pracovníkov. Môžeme pozorovať z iných miest známy proces decentralizácie do lacnejších lokalít. Pod tlakom potreby redukovania nákladov (mzdy, priestory) sa časť aktivít presúva do menších centier na Slovensku (Košice, krajské mestá), či iných lacnejších európskych metropol (napr. Bukurešť, Sofia, ale aj iné), najmä v prípade podnikateľských služieb. Mnohé spoločnosti takto aj pod tlakom krízy začali viac využívať potenciál Košíc, Prešova, či Banskej Bystrice (IBM, T-Systems, Ness, Tatra Banka a pod.). Súčasne týmto však Bratislava plní aj úlohu filtrovania aktivít v prospech ďalších miest na Slovensku. Viaceré spoločnosti po ukotvení na Slovensku v Bratislave už z neho neodchádzajú, ale po zoznámení sa s celkovými sociálno-ekonomickými podmienkami využívajú aj prednosti iných miest. Iným rizikom je strata príležitosti cez prizmu vyčerpania kapacít. Najmä ľudské zdroje v terajších hlavných aktivitách sa stávajú nedostatkom, čo zvyšuje náklady na pracovnú silu. Pracovná sila

z domácich zdrojov z mesta, jeho zázemia a ba aj celého Slovenska môže byť vyčerpaná.

Časť kapacít poznatkovo náročných a kreatívnych odvetví ekonomiky nie je v dostatočnej miere zameraná na medzinárodnú expanziu, stále je pozorovateľná koncentrácia týchto aktivít do Bratislavy, a z nej „služba“ celému Slovensku. Zdá sa, že Bratislave sa ťažšie darí presadiť v časti poznatkovo náročných aktivít ako napr. kreatívny a kultúrny priemysel v medzinárodnej konkurencii, resp. prekonať existujúce obmedzenia strategického myslenia firiem. Bratislava pritom disponuje veľmi dobrými lokalizačnými činiteľmi pre tieto odvetvia ekonomiky. Najdôležitejším lokalizačným činiteľom je trh a pozícia mesta v domácej i medzinárodnej hierarchii regiónov. Ekonomika Bratislavy v porovnaní s inými mestami má výrazne „biznis charakter“, je jednoznačne ekonomickým „hlavným mestom“ Slovenska a významným ekonomickým centrom strednej Európy.

Zoznam použitej literatúry

- ARWU, 2013. Academic ranking of world universities. Dostupné na <http://www.shanghairanking.com/World-University-Rankings>, 10 Októbra 2013.
- BAŠOVSKÝ, O., DIVÍNSKY, B. 1991. The development of modern urbanisation in Slovakia and its present problems. *Revue Belge de Géographie*, 115, 1-2-3, 265-277.
- BLAŽEK, J. 2006. Zahraniční investice – naděje nebo nebezpečí pro ČR. Príspevok prednesený na International Geographical Conference „150 years of Geography on Charles University“, Prague, 10.-11.11.2006.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. 2011. Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, klasifikace). Praha: Karolinum.
- BUČEK, J., KOREC, P., BUČEKOVÁ, I. 2010. Ekonomika a podnikanie. In: PHSR hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010-2020, Bratislava: AINOVA, 170-234.
- BUČEK, M. 2003. Regionálna integrácia Slovenskej republiky: stratégia využitia podpory Európskej únie. *Ekonomický časopis*, 51, 8, 982-996.
- BUČEK, M. 2006. Úloha poznatkov a vedomostí v regionálnom rozvoji a ich výskum. In: Buček, M. ed. *Novšie teórie regionálneho rozvoja*, Bratislava: Ekonóm.
- BRZICA, D. 1999. Foreign Direct Investment in the Slovak Republic (2): A Focus on Institutions and Policies in the period 1993-1996. *Ekonomický časopis*, 47, 2, 235-268.
- CWTS LEIDEN RANKING 2013. Dostupné na <http://www.leidenranking.com/ranking>, 12 Októbra 2013.
- EUROSTAT, 2005-2013. Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 3 regions, Dostupné na <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/>, 10 Októbra 2013.
- EUROSTAT 2013. Regional science and technology statistics. Dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities, 10 Októbra 2013.

- FALŤAN, L. 1997. Pozícia Bratislavy v regionálnom rozvoji Slovenska. In: Baran, V., Čuka, P. eds., *Aktuálne problémy regionálneho rozvoja* (zborník z medzinárodnej konferencie), Banská Bystrica, 155-161.
- HAMPL, M. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova.
- HOLTON, R. 2006. Globalizace. In: Harrington, A. a kol. eds. *Moderní sociální teorie*, Praha: Portál, 385-410.
- HOSPODÁRSKE NOVINY, 2013. IT sektor na Slovensku. Dostupné na http://hnonline.sk/sites/default/files/images/article/201311/it_firmy.jpg, 11 Novembra 2013.
- HOŠKOVÁ, A. 2001. *Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska*. Bratislava: Inštitút menových a finančných štúdií NBS.
- IRA, V. 2003. The changing intra-urban structure of the Bratislava city and its perception, *Geografický časopis*, 55, 2, 91-107.
- KOREC P. 2002. The transformation of basic functions of Bratislava after 1989: trends and spatial consequences. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 2, 85-103.
- KOREC, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava: Geografika.
- MARCUSE, P., VAN KEMPEN, R. eds. 2000. *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Oxford: Blackwell.
- MATZNETTER, W. 2004. The Vienna and Bratislava urban regions – comparing urban development under (welfare) capitalism and (post-) communism. *European Spatial Research and Policy*, 11, 1, 61-77.
- MUSIL, J., ILLNER, M. 1994. Development of Prague: long-term trends and scenarios. In: Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. eds. *Development and Administration of Prague*. Amsterdam: University of Amsterdam, 149-171.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA 2012. Rozmiestnenie organizačných jednotiek komerčných bánk v SR k 31.12.2011. Dostupné na <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje>, 12 Októbra 2013.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA 2013. Stav priamych zahraničných investícií v Slovenskej republike 2011. Dostupné na <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje>, 12 Októbra 2013.
- ONDOŠ, S., KOREC, P. 2008. The rediscovered city: A case study of post-socialist Bratislava. *Geografický časopis*, 60, 2, 199-213.
- PAULOV, J. 1992. K novému rámcu regionálneho rozvoja Slovenska. In: *Geographia Slovaca* 1, Bratislava: Geografický ústav SAV, 23-28.
- PAVLÍNEK, P. 1995. Regional Development and the Disintegration of Czechoslovakia. *Geoforum*, 26, 4, 351-372.
- REHÁK, Š. 2011. *Regionálne inovačné procesy, lokálne vs. globálne siete znalostí*. Bratislava: NHF Ekonomickej univerzity, Bratislava.
- SCIMAGO RESEARCH GROUP 2013. *Institutions Ranking 2013*. Dostupné na <http://www.scimagoir.com/index.php>, 10 Novembra 2013.

SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. 2006. Neo-Liberalism and Post-Socialist Urban Transformation: Poverty, Inequality and the City. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 48, 43-54.

STENNING, A. 2004. Urban change and the localities. East Central Europe and the Former Soviet Union: The Post-Socialist States, Harlow: Pearson Education.

STRYJAKIEWICZ, T. 2010. Location factors of the creative and knowledge – intensive industries in European metropolitan regions. *Geografický časopis*, 62, 1, 3-19.

SÝKORA, L. 2007. Výzvy postsocialistického mesta. *Era* 21, 2, pp. 54-57.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SSR BRATISLAVY, 1986. Bratislava: Mestská správa ŠŠÚ.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SR BRATISLAVY, 1999. Bratislava: Krajská správa ŠÚ SR.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SR BRATISLAVY, 2007. Bratislava: Krajská správa ŠÚ SR.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SR BRATISLAVY, 2012. Bratislava: Krajská správa ŠÚ SR.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 2012. Ročenka vedy a techniky v Slovenskej republike 2012. Bratislava: Štatistický úrad SR.

TOPOĽSKÝ, R. 2012. Vývojové tendencie v rozmiestnenie pracovísk bankového sektoru na Slovensku. Nepochikovaná diplomová práca. Bratislava: Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Katedra humánnej geografie a demogeografie.

TREND 2010. Trend Top v informačných technológiách samostatná príloha, September 2010.

TREND 2013a. Trend TOP Špeciál – samostatná príloha, Jún 2013.

TREND 2013b. Trend TOP 2013 – samostatná príloha, November 2013.

URAP 2011. University ranking by academic performance. Dostupné na <http://www.urapcenter.org/2011>, 10 Októbra 2013.

WEBOMETRICS RANKING 2013. Ranking Web of Universities/Webometrics Ranking. Dostupné na <http://www.webometrics.info/>, 10 Októbra 2013.